
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXI (2024), №1
s. 17-44
doi: 10.36121/pbardovskyi.21.2024.1.017

Pavlo Bardovskyi
ORCID 0009-0003-4195-8709
(Biblioteka Narodowa, Warszawa)

Alumnat Papieski w Wilnie w systemie kształcenia duchowieństwa bazylińskiego

Streszczenie: Alumnat Papieski, powołany w 1582 r. w Wilnie, w XVII-XVIII w. był jedną z kilku placówek edukacyjnych, w których wykształcenie akademickie zdobywały przyszłe elity zakonu bazylianów oraz hierarchii Kościoła unickiego. W latach 1610-1798 naukę w alumnacie wileńskim odbyło 155 studentów bazylińskich, ok. 15% ogólnej liczby 1037 alumnów wileńskich. Znacząca liczba absolwentów po ukończeniu studiów szybko obejmowała urzędy biskupie bądź wysokie stanowiska w hierarchii zakonnej. Celem artykułu jest przedstawienie specyfiki kształcenia bazylianów w tej placówce oraz prześledzenie dalszych losów absolwentów Alumnatu Papieskiego w Wilnie na tle okoliczności powstania wileńskiego ośrodka edukacyjnego.

Słowa kluczowe: absolwenci szkół wyższych, Alumnat Papieski w Wilnie, bazylianie, biskupi, duchowieństwo greckokatolickie, szkolnictwo teologiczne

Papale Alumnat in Vilnius in the Educational System of the Basilian Clergy

Annotation: The Papal Aluminate, established in 1582 in Vilnius, was one of several educational institutions where future elites of the Basilian order and the hierarchy of the Uniate Church acquired academic education in the 17th and 18th centuries. Between 1610 and 1798, 155 Basilian students received education at the Vilnius Seminary, constituting approximately 15% of the total of 1037 students in Vilnius. A significant number of graduates, after completing their studies, quickly assumed bishoprics or high positions within the monastic hierarchy. The aim of the article is to present the background of the establishment of the educational center in Vilnius, the specifics of the education of Basilian monks in this place, and to trace the further fate of the Basilian order and the graduates of the Papal Aluminate in Vilnius.

Keywords: University graduates, Vilnius Pontifical Alumni, Basilians, Bishops, Greek Catholic clergy, Theological education

Zarys problematyki. Utworzenie alumnatu, cele i sposoby kształcenia

Katolicki ośrodek edukacyjny w Wilnie, podobnie jak i inne, charakteryzował się złożoną strukturą instytucjonalną. W ostatnich dziesięcioleciach XVI w. w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego powstały: kolegium jezuickie, seminarium diecezjalne oraz Alumnat Papieski często zwany również seminarium papieskim.

Pierwszą katolicką placówką kształcenia akademickiego w Wilnie było ufundowane przez biskupa wileńskiego Waleriana Protasiewicza w 1570 r. kolegium jezuickie, przekształcone w 1579 r. przez króla Stefana Batorego w Akademię Wileńską. Seminarium diecezjalne funkcjonowało od 1582 r. na mocy dekretu erekcyjnego z 12 stycznia 1582 r. wydanego przez następcę Protasiewicza – biskupa Jerzego Radziwiłła. Król Stefan Batory potwierdził jego dekret 13 kwietnia w Rydze¹. Kolejną instytucją edukacyjną było Seminarium Papieskie w Wilnie założone na mocy bulli papieża Grzegorza XIII z 5 lutego 1582 r.²

Jedną z głównych przyczyn powstania tak wielu placówek edukacyjnych w Wilnie pod koniec XVI w. była reakcja Kościoła katolickiego na idee reformacji szerzące się w regionach graniczących m.in. z protestanckimi Prusami. Perspektywa odstąpienia od katolicyzmu dużych obszarów Europy Północnej zaowocowała ruchem na rzecz reform w Kościele katolickim. Jednym z ważnych aspektów życia społeczno-religijnego, którego te reformy dotyczyły było szkolnictwo, zwłaszcza w zakresie edukacji duchowieństwa. Sobór trydencki, zwołany w celu znalezienia odpowiedzi na rosnące zagrożenie reformacją, jedną ze swoich uchwał poświęcił kwestii formacji intelektualnej i moralnej kandydatów do kapłaństwa. Soborowy dekret o seminariach został przyjęty na 23 sesji, 15 lipca 1563 r. Nowe zasady kształcenia duchowieństwa sformułowane w XVIII kanonie dekretu nie przewidywały innowacji metod edukowania kleryków. Główna zmiana polegała na wprowadzeniu powszechnego wymogu prowadzenia w każdej diecezji przynajmniej jednego seminarium, gdzie odbywałyby się formacja księży, zdolnych powstrzymać wpływ protestantów oraz odzyskać wiernych, którzy opuścili Kościół katolicki³.

Uchwały soboru pozostawiały wiele swobody w kwestii organizacji seminariów. Nie przewidziano szczegółowych konstytucji seminaryjnych, nie powołano również instytucji, która zajmowałaby się nadzorem nad ich działalnością i przebiegiem kształcenia w seminariach. Procedury funkcjonowania placówek edukacyjnych kształtowały się na bieżąco i wynikały z doświadczenia poszczególnych opiekunów placówek. Pomysł zakładania seminariów papieskich również nie znalazł się w treści dekretów posoborowych. Różnice pomiędzy seminariami papieskimi a diecezjalnymi dotyczyły dwóch aspektów: zwierzchnictwa oraz celów kształcenia. Głównym opiekunem seminarium diecezjalnego był ordynariusz miejscowej

¹ L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2001, s. 88.

² H. Litwin, *Katalog alumnów seminarium papieskiego w Wilnie 1582-1798*, cz. 1: *Wstęp, wykaz skrótów, spis źródeł, katalog alumnów 1-500*, „Przegląd Wschodni”, t. 8, 2002, z. 4, s. 926.

³ L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce...*, s. 7; *Council of Trent*, https://www.intratext.com/IXT/ENG0432/_P27.HTM (dostęp: 18.01.2024).

diecezji. Biskupa w tym obszarze wspierała kapituła diecezjalna. Absolwenci tych seminariów po ukończeniu studiów mieli zasilać strukturę lokalnego Kościoła. Odmiennie było w przypadku alumnatów papieskich, kształcących kleryków w celu przygotowania ich do pracy w krajach bądź regionach niekatolickich, głównie wśród ludności innowierczej. Finansowanie tych placówek odbywało się z fundacji papieskich, okazjonalnie niektórzy alumni korzystali z pieniędzy patronów bądź władcy. Utrzymanie seminariów diecezjalnych w całości spoczywało na władzach lokalnego Kościoła⁴.

Seminaria papieskie, zwane również misyjnymi, miały powstrzymać szerzenie reformacji. Dla najbardziej dotkniętych reformacją w Europie państw niemieckich założono 31 sierpnia 1552 r. w Rzymie Collegium Germanicum. Kształcący się w nim pod opieką jezuitów studenci niemieckojęzyczni powołani byli do działań mających na celu przeciwdziałanie wpływowi reformacji⁵. Podobne seminaria powstały w 1579 r. dla Anglików i Węgrów⁶. W 1575 r. pojawiła się idea założenia seminarium misyjnego dla krajów wyznających chrześcijaństwo w rycie greckim. Bulla Grzegorza XIII powołująca w Rzymie Collegium Graecum wydana została 13 stycznia 1577 r. W latach 70. i 80. XVI w. papież powoływał również kolejne seminaria dla nawróconych muzułmanów, Żydów, Turków, Ormian, wyznawców innych rytów chrześcijaństwa wschodniego. Alumnaty zakładano w Wiedniu, Pradze, Grazu, Brugii, Madrycie, itd.⁷

Przed reformą szkolnictwa duchowieństwa od kandydatów do święceń niższych wymagano umiejętności czytania, pisania, recytowania zasad wiary oraz rozumienia łaciny. Warunkiem otrzymania święceń wyższych było średnie zaawansowanie w łacinie, umiejętność recytowania godzin kanonicznych, wiedza o sakramentach i sposobie ich szafowania oraz znajomość prawa kanonicznego. Przyszły duchowny najczęściej pobierał naukę w szkole katedralnej, edukacją z zakresu teologii i duszpasterstwa najczęściej zajmował się proboszcz kandydata do stanu duchownego⁸.

W realizacji posoborowych zaleceń w kwestii zakładania seminariów dużą rolę odegrał biskup warmiński Stanisław Hozjusz oraz sprowadzeni przez niego do Polski w 1564 r. jezuita. Rok po ich przybyciu na Warmię, 21 sierpnia 1565 r. podpisano dekret o powstaniu w Braniewie pierwszego na ziemiach polskich seminarium duchownego, prowadzonego przez zakonników. Faktyczną działalność rozpoczęło ono dwa lata później, 25 listopada 1567 r.⁹ Następnie, dzięki zabiegom

⁴ A. Gricevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583–1655 metais: (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos): monografija*, Vilnius 2008, s. 10, 24, 50–51; L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce...*, s. 10.

⁵ J. Poplatek, *Powstanie seminarjum papieskiego w Wilnie*, Wilno 1930, s. 18.

⁶ *Seminarium papieskie*, w: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 2004, s. 611.

⁷ J. Poplatek, *Powstanie seminarjum papieskiego...*, s. 19; P. Schmidt, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker: zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552–1914)*, Tübingen 1984; *Seminarium papieskie...*, s. 611..

⁸ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1, Olsztyn 2000, s. 57; L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce...*, s. 7.

⁹ S. Achremczyk, *Warmia*, Olsztyn 2000, s. 167; A. Szorc, *Dzieje diecezji warmińskiej (1243–1991)*,

biskupa płockiego Jędrzeja Noskowskiego czteroklasową szkołę w Pułtuskę przekształcono w kolegium. 23 marca 1565 r. Zygmunt August zatwierdził fundację i na przełomie roku 1566/1567 do nowopowstałego kolegium przybyli pierwsi profesorem, między innymi z Braniewa¹⁰.

Seminarium wileńskie wzorowało się na sposobie funkcjonowania placówki braniewskiej, co wynikało z jego lokalizacji na terenie samej prowincji (polskiej)¹¹ zakonu jezuitów. W seminarium wileńskim obowiązywały ustawy seminarium braniewskiego. Instytucje te różniły się okolicznościami swego powstania. W przypadku Wilna impuls pochodził od jezuitów, natomiast w Braniewie od ordynariusza diecezji. Początkowo, z uwagi na brak kadry rozważano otwarcie seminarium diecezjalnego i papieskiego pod jednym zarządem i w tym samym gmachu. Generał zakonu Klaudiusz Akwawiwa nie zaaprobował jednak tego pomysłu, więc ostatecznie obydwie instytucje miały funkcjonować odrębnie i być zarządzane przez różnych przełożonych¹².

Alumnat Papieski w Wilnie, jak już wspomniano, powstał na mocy bulli założycielskiej Grzegorza XIII z 5 lutego 1582 r.¹³ Było to drugie seminarium papieskie powstałe w Rzeczypospolitej po braniewskim, założonym w 1578 r.¹⁴ Obie placówki od samego początku istnienia były ze sobą bardzo związane – sąsiadowały geograficznie, zaś ich studenci często, zwłaszcza w pierwszych latach istnienia, pobierali nauki i w Wilnie i w Braniewie¹⁵. Kolejnym punktem wspólnym była osoba założyciela, ta sama w obu przypadkach. Alumnaty zawdzięczają powstanie m.in. legatowi papieskiemu, jezuitcie Antoniemu Possewinowi, który w latach 1577–1583 odbywał misje dyplomatyczne do Szwecji, Rzeczypospolitej i Moskwy¹⁶.

Wracając z pierwszej misji do Szwecji w 1578 r. Possevino zatrzymał się na Warmii, gdzie zdecydował o założeniu alumnatów – w Braniewie, oraz na Morawach w Ołomuńcu. W obydwu placówkach jezuita już prowadzili kolegium i seminarium diecezjalne¹⁷. Wracając z Państwa Moskiewskiego na przełomie marca i kwietnia 1582 r. Possevino zatrzymał się w Rydze, gdzie otrzymał wiadomość z Rzymu, że jego starania o założenie seminarium papieskiego w Wilnie uzyskałyby

Olsztyn 1991, s. 68.

¹⁰ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4: *Dzieje 153 kolegiów i domów Jezuitów w Polsce*, cz. 1: *Kolegia i domy założone za królów Zygmunta Augusta i Stefana Batorego 1564–1588*, Kraków 1905, s. 40; tenże, *Jezuici w Polsce*, t. 1: *Walka z różnowierstwem 1555–1608*, cz. 1: *1555–1586*, Lwów 1900, s. 171.

¹¹ L. Piechnik, *Jezuici Prowincji Polskiej wobec projektu Ratio Studiorum w 1586 roku*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*”, r. 9, 2000, nr 1, z. 17, s. 9.

¹² L. Piechnik, *Seminaria diecezjalne w Polsce...*, s. 87–89.

¹³ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, s. 926; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminaria...*, s. 59.

¹⁴ R. Zielonka, *Losy studentów Alumnatu Papieskiego w Braniewie w XVI i XVII wieku*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*”, 2017, nr 3, s. 410.

¹⁵ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 228.

¹⁶ J. Smółucha, *Uwagi na temat kwestii tureckiej w działalności dyplomatycznej i naukowej ojca Antonia Possevina*, w: *Antonio Possevino SJ (1533–1611)*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 2012, s. 553; D. Quirini-Popławska, *O. Antonio Possevino w podróży w latach 1581–1583. Pomiędzy Italią, Polską a Moskwą*, w: tamże, s. 264.

¹⁷ J. Poplatek, *Powstanie seminarium...*, s. 20.

pozytywną opinię papieża. Bulla „Quanto membra Christi”¹⁸ o powstaniu placówki została podpisana 5 lutego 1582 r. Głównym celem jej funkcjonowania miało być kształcenie Rusinów z terenów Rzeczypospolitej i poddanych carów moskiewskich do pracy misyjnej wśród prawosławnej ludności, z której wywodzili się alumni¹⁹.

Papież przeznaczył na utrzymanie alumnatu 1200 skudów rocznie (był to przewidywany koszt utrzymania 16–20 alumnów)²⁰. Król Stefan Batory przebywający w marcu 1582 r. w Rydze oddał dla nowego seminarium oddzielny budynek. Po oględzinach gmachu w maju tegoż roku okazało się, że ofiarowany przez króla dom miał nieustalony stan prawny. Possevino postanowił, że wybuduje nowy gmach alumnatu i w tym celu zwrócił się do kardynała sekretarza stanu Tolomeo Gallia z prośbą o wysłanie z góry 500 skudów za pierwsze 5 miesięcy. Otrzymał odpowiedź pozytywną. Na czas budowy gmachu młodzieńców pochodzenia ruskiego i moskiewskiego, których przywiózł ze sobą Possevino, początkowo umieszczono w seminarium diecezjalnym, a następnie skierowano do alumnatu braniewskiego²¹.

Budowa gmachu na potrzeby Alumnatu papieskiego została sfinalizowana przed 1610 r. Dwupiętrowy budynek stanął przy ulicy Biskupiej. Na parterze mieściła się rozmównica dla gości oraz wspólna jadalnia. Na pierwszym piętrze znajdowała się sala naukowa zwana również muzeum, sala rekreacyjna oraz pokoje mieszkalne. Na drugiej kondygnacji umieszczono dużą, wspólną sypialnię. Kuchnia, pracownia i mieszkania służby mieściły się w oficynie²². Przed wybudowaniem gmachu alumnat mieścił się w nieprzystosowanym do potrzeb domu kupionym od Mateusza Wolskiego w 1595 r.²³

Formalna inauguracja seminarium papieskiego nastąpiła dopiero 10 lipca 1585 r. Jedyną podstawą funkcjonowania placówki było brewe papieskie z 1582 r. Alumnat nie posiadał własnego statutu i działał na podstawie kilku dokumentów regulujących życie codzienne studentów oraz bieżące kwestie²⁴. Program kształcenia alumnów był oparty na *Ratio studiorum*. Od początku funkcjonowania seminarium papieskie znajdowało się pod opieką rektora Akademii Wileńskiej i było ściśle związane z tą instytucją²⁵. Zwierzchnik tej uczelni decydował m.in. o przyjmowaniu i usuwaniu alumnów ze studiów²⁶.

---

¹⁸ Gregorii XIII Bulla de erectione Pontificii Collegii, Vilmensis suasu P. Antonii Possevino pro adolescentibus ruthenis et moscovitis fundati, w: *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)*, vol. 1: 1075–1700, collegit introductione et adnotationibus auxit P. Athanasius. G. Welykyj, Romae 1953, s. 225.

¹⁹ J. Poplatek, *Alumnat papieski w Wilnie*, Wilno 1928, s. 5; tenże, *Powstanie seminarium...*, s. 26–27.

²⁰ Tenże, *Alumnat papieski...*, s. 5.

²¹ Tenże, *Powstanie seminarium...*, s. 28; tenże, *Alumnat papieski...*, s. 5–6.

²² Tenże, *Alumnat papieski...*, s. 8.

²³ Tenże, *Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, cz. 2, Wilno 1930, s. 62.

²⁴ A. Grickevičius, *The Seminary of Gregory XIII in Vilnius (1583–1655)*, „Lithuanian Historical Studies”, vol. 2, issue 1, 1997, s. 76.

²⁵ Tamże.

²⁶ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 59.

Wkrótce po otwarciu alumnatu okazało się, że Rusini i poddani carscy, którzy mieli w nim studiować, nie są zainteresowani podjęciem nauki w tej placówce. W tej sytuacji udzielono zgody przedstawicielom innych narodowości na pobieranie w nim nauk, protestanci i prawosławni mieli jednak zachować pierwszeństwo w ubieganiu się o przyjęcie w poczet studentów. Pomiędzy erygowaniem seminarium w 1582 r. a jego oficjalną inauguracją w 1585 r. na listach studentów znaleźli się przedstawiciele innych narodowości, głównie Szwedzi²⁷.

W 1590 r. seminarium papieskie w Wilnie przyjęło regulamin alumnatów braniewskiego i ołomunieckiego, co umożliwiło przyjmowanie nowych uczniów ze Szwecji, Norwegii, Danii, Węgier, Moskwy, Inflant, Pomorza, Prus oraz Rusi wraz z Litwą²⁸.

W 1622 r. decyzją papieża Grzegorza XV Alumnat Papieski w Wilnie, jak również pozostałe seminaria papieskie przeszły pod władzę nowoutworzonej Kongregacji Rozkrzewiania Wiary. Na skutek tego jezuita musieli zrezygnować z roli prowadzących alumnaty papieskie, co spotkało się ze sprzeciwem z ich strony²⁹.

Okres 1651–1665 był jednym z trudniejszych w dziejach Alumnatu. W tym czasie z powodu zamieszek wojennych finansowanie placówki przez Stolicę Apostolską było wstrzymane. W latach 1652–1653 Alumnat pozostawał zamknięty na skutek zarazy panującej w mieście. W 1655 r. Wilno zajęły najpierw siły króla Szwecji Karola X Gustawa, a później cara Aleksego Michajłowicza. W czasie moskiewskiej okupacji budynek Alumnatu uległ zniszczeniu. W 1661 r. w mieście nie było już wrogich sił, niemniej pieniądze z Rzymu na utrzymanie placówki zaczęły docierać do niej dopiero w 1666 r. W tym samym roku przyjęto do seminarium 7 uczniów, pieniądze przeznaczone na utrzymanie pozostałych 13 regens seminarium Andrzej Pogorzelski zdeponował na procent, aby pozyskane fundusze przeznaczyć na odbudowę. Wywołało to niezadowolenie kongregacji. W 1667 r. do Alumnatu wstąpiła już pełna liczba – 20 uczniów³⁰.

W kolejnych latach, seminarium funkcjonowało sprawnie. Na początku XVIII w., pomimo niesprzyjających okoliczności: wyniszczającej wojny północnej i epidemii, seminarium kontynuowało działalność, choć w ograniczonym zakresie. Regensi oraz uczniowie angażowali się w pomoc chorym i potrzebującym. Wśród ofiar epidemii byli m.in. regensi Krzysztof Ejnarowicz, Jakub Bartsch, Ignacy Bukaty, socjusz Józef Sierkuczewski. Do pełnej obsady Alumnat wrócił w 1721 r.³¹

W 1753 r. doszło do zasadniczej zmiany w funkcjonowaniu Alumnatu. Benedykt XIV nakazał rektorowi odesłać wszystkich kleryków wyznania rzymskokatolickiego i od tego momentu przyjmować wyłącznie uczniów unickich. Najprawdopodobniej przyczyną tej decyzji była dostateczna liczba łacińskich placówek edukacyjnych i potrzeba zarezerwowania miejsc w seminarium dla unitów, którzy

²⁷ Tenże, *The Seminary of Gregory XIII...*, s. 77; H. Litwin, *Katalog uczniów...*, cz. 1, s. 939–941.

²⁸ A. Grickevičius, *The Seminary of Gregory XIII...*, s. 77; tenże, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 91.

²⁹ H. Litwin, *Katalog uczniów...*, cz. 1, s. 926; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 78, 82.

³⁰ J. Poplatek, *Zarys dziejów Seminarjum...*, cz. 2, s. 74–76; tenże, *Alumnat papieski...*, s. 14.

³¹ Tenże, *Zarys dziejów Seminarjum...*, cz. 2, s. 95–96; tenże, *Alumnat papieski...*, s. 15.

wymagali innego rodzaju formacji duchownej. 6 miejsc zarezerwowano dla studentów z Kijowa, po 2 miejsca dla kleryków z diecezji chełmskiej, włodzimierskiej, pińskiej, połockiej i smoleńskiej, 4 miejsca przyznano bazylianom. W 1773 r. po kasacie jezuitów i podporządkowaniu alumnatu władzom bazylińskim liczba zarezerwowanych miejsc dla zakonników uległa redukcji, z 4 do 2, pozostałe 2 miejsca przyznano zaś nauczycielom bazylińskim³².

Młodzież przyjmowana na studia do alumnatu zobowiązana była do złożenia przysięgi. Wymóg ten był stosowany we wszystkich seminariach papieskich. Z biegiem czasu tekst przyrzeczenia kilkakrotnie się zmieniał. Pierwszy jego wariant dla placówki wileńskiej sporządził w 1585 r. A. Possevino. Zgodnie z nią absolwent miał zobowiązać się do przestrzegania obowiązujących go zasad oraz wykazywać się pilnością w nauce. Tekst ślubowania obowiązywał przez cały okres nauki. Przyjęty regulamin alumnatów braniewskiego i ołomunieckiego w 1590 r. przewidywał zmianę przysięgi. Zgodnie z nową wersją alumni zobowiązywali się do przestrzegania zasad wiary katolickiej, w rocie przyrzeczenia nie było natomiast informacji o zobowiązaniu do pracy misyjnej po ukończeniu studiów³³.

W 1625 r. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary ujednoliciła tekst przysięgi dla wszystkich prowadzonych przez siebie placówek. Zgodnie z nowym wariantem osoby, które ukończyły 14 rok życia i planowały wstąpić do seminarium musiały złożyć obietnicę, że po jego opuszczeniu, niezależnie czy ukończą naukę, czy też nie, bez zgody papieża bądź kongregacji nie będą wstępować do zgromadzeń zakonnych przez 3 lata. Przyrzekali również, że po odejściu z alumnatu co roku będą wysyłać do kongregacji sprawozdanie z własnej działalności. Na prośbę nuncjusza bądź kongregacji obiecywali przyjąć święcenia kapłańskie oraz na polecenie ostatnich powrócić do swoich krajów, aby podjąć pracę duszpasterską. Ze składania przysięgi zwolnieni byli jedynie bazylianie, ponieważ byli już członkami zakonu i z tego względu składali odrębne ślubowanie. Taka sytuacja obowiązywała co najmniej do 1753 r.³⁴

Alumnat Papieski w Wilnie był jednym z kilku seminariów papieskich, gdzie studiowali bazylianie. Potrzeba wykształconego duchowieństwa była bardzo odczuwalna w powstałym w 1596 r. Kościele unickim. Niski poziom edukacji i brak dyscypliny duchowieństwa prawosławnego był jednym z powodów zawarcia unii brzeskiej. Szczególna rola w odnowie grekokatolickiego stanu duchownego przypadła metropolicie kijowskiemu – Józefowi Welaminowi Rutskiemu. Posiadał on bardzo dobre wykształcenie, które zdobył w latach 1590–1603 w najlepszych placówkach w Europie: na Uniwersytecie Karola w Pradze, w Würzburgu oraz w Kolegium Greckim w Rzymie³⁵.

³² D. Blažejovskij, *Byzantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of central and western Europe (1576–1983)*, Rome 1984, s. 51.

³³ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 63; J. Poplatek, *Alumnat papieski...*, s. 13.

³⁴ Tamże.

³⁵ П.В. Підручний, *Василіянський Чин від Берестейського З'єднання (1596) до 1743 року*, w: *Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae 1988, s. 103; І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити*.

W 1605 r. Rutski opublikował projekt o tytule: „Discursus Rutheni cuiusdam de corrigendo regimine in ritu Graeco conscriptus Vilnae anno 1605 in Januario”³⁶. W jego treści poddał analizie stan i problemy obrządku wschodniego. Jak wynika z pracy, dwoma głównymi problemami Kościoła w tym okresie były: brak edukacji wśród wyższej hierarchii oraz „doskonałości i świętości życia”³⁷. Rutski wskazywał, że aby godności i urzędy obejmowały właściwe osoby, trzeba zreformować życie monastyczne, ponieważ biskupów zgodnie z tradycją wschodnią wybierano spośród zakonników. Według niego dokonanie niezbędnych zmian wymagało zaangażowania ludzi wykształconych³⁸.

Próbując znaleźć rozwiązanie dla problemu niewystarczającej liczby wyedukowanych zakonników Rutski, jako przełożony klasztoru Św. Trójcy w Wilnie, za zgodą papieża zaczął w 1609 r. wysyłać podległych sobie mnichów na studia do Braniewa, Kalisza, Pułtuska oraz Nieświeża³⁹.

Po objęciu w 1613 r. godności metropolity kijowskiego Rutski kontynuował działania mające na celu podniesienie poziomu wykształcenia wśród podlegającego mu duchowieństwa⁴⁰. W 1613 r. otrzymał on przywilej od Zygmunta III zezwalający na otwarcie szkoły z greckim, łacińskim, cerkiewnosłowiańskim, ruskim i polskim językiem nauczania. Kolejny przywilej papieża Pawła V z 1615 r. zrównywał w prawach szkoły bazylikańskie z jezuickimi⁴¹. Uzyskane przywileje pozwoliły na szybki rozwój szkolnictwa zakonnego, w którym metropolita widział szansę na poprawę sytuacji w Kościele unickim.

Plan rozwoju szkolnictwa przygotowany przez metropolitę przewidywał zakładanie szkół na różnych poziomach edukacyjnych, w zależności od wymagań stawianych przed uczącą się w nich młodzieżą. Placówki stopnia niższego utworzono przy klasztorach w Połocku, Krasnoborze, Żyrowicach, Czerei, później także w Mohylewie oraz Chełmie. Uczono w nich pisania, czytania oraz podstaw języka cerkiewnosłowiańskiego i łaciny. Uczniami byli najczęściej zakonnicy-nowicjusze, zdarzało się, że uczęszczała do nich także młodzież świecka. Drugi stopień kształcenia odbywał się w szkołach oferujących studia teologiczne i filozoficzne, przeznaczanych dla młodzieży pochodzenia szlacheckiego i mieszczańskiego. Szkoły kształcące w tym zakresie założono w Mińsku i Nowogródku, przy czym tę drugą w 1624 r. przekształcono w seminarium⁴². Program nauczania obejmował naukę języka cerkiewnosłowiańskiego, czytanie i komentowanie pism patrystycznych oraz początki nauk wyzwolonych⁴³.

Біографічні нариси (1590–1960), Торонто 1962, s. 18.

³⁶ *De corrigendo regimine in ritu graeco*, w: *Miscellanea in honorem cardinalis Isidori (1464–1963)*, ed. I. Nazarko, Romae 1963, s. 126.

³⁷ „Perfectionis sanctitatisque vitae”.

³⁸ П.В. Підручний, *Василіянський Чин...*, s. 103–104.

³⁹ Tamże, s. 110.

⁴⁰ Tamże, s. 112.

⁴¹ M. Pidlypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i na Litwie: szkoły i książki w działalności zakonu*, Warszawa–Wrocław 1986, s. 30.

⁴² A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 212.

⁴³ M. Pidlypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie...*, s. 31.

Bazylianie zdobywali wykształcenia w kolegiach zagranicznych oraz alumnatach papieskich. W 1615 r. podczas swojej pierwszej wizyty w Rzymie jako metropolita Rutski podniósł kwestię kierowania bazylianów na studia do alumnatów papieskich. Papież Paweł V przychylnie odniósł się do tej prośby i 2 lutego 1615 r. wydał brewe, w którym przyznawał im 4 miejsca w Kolegium Greckim w Rzymie. Dodatkowo biskup Rzymu ufundował 18 miejsc w innych seminariach papieskich: po sześć w Wilnie i Braniewie oraz po dwa w Wiedniu, Pradze i Ołomuńcu. Kolejne 2 miejsca w Kolegium Greckim uzyskał Rutski w 1623 r. od Kongregacji Rozkrzewiania Wiary⁴⁴.

Liczba bazylińskich studentów w wymienionych placówkach nie zawsze zgadzała się z ilością przyznanych miejsc, która z reguły była mniejsza. Za jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy można uznać brak oficjalnych potwierdzeń przydziałów w formie dokumentu. Kardynał Iustinianus⁴⁵ zajmujący się sprawami unickimi, zapewniał metropolitę Rutskiego, że wystarczy listowna informacja dla generała jezuitów w tej sprawie. Ostatecznie obietnica pozostała w formie ustnej, co wywoływało sporo nieporozumień i utrudnień w delegowaniu bazylianów do seminariów papieskich⁴⁶.

Liczebność studentów duchownych w alumnacie wileńskim

Jak podaje Henryk Litwin w *Katalogu alumnów Seminarium papieskiego w Wilnie*⁴⁷ w latach 1582–1798 przez Alumnat przeszło 1037 studentów. Około 148 osób spośród nich było bazylianami. Dane te częściowo pokrywają się z edycją Dmytro Błażejowskiego – *Byzantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of central and western Europe (1576–1983)*, jedynie w przypadku kilku studentów zauważamy rozbieżności. Błażejowski nie odnotowuje 31 alumnów znajdujących się w katalogu sporządzonym przez polskiego historyka oraz podaje personalia 3, którzy nie zostali uwzględnieni w tym spisie. W edycji Błażejowskiego odnotowano 3 alumnów nieobjętych spisem sporządzonym przez Litwina (Matvij Karpelin, Klymentij Konkovskij, Nykyfor Zareskij). W odniesieniu do 4 alumnów obecnych w obu edycjach tylko u Błażejowskiego pojawia się informacja, że bazylianami byli (Kielps Matvij – Kielpsz Mathias; Mankevyč Jeronim – Mankiewicz Hieronymus; Pljuskevyč Arsenij – Pluskiewicz Arsenius; Vargolevskij Inokentij – Wargolewski Innocenty). Przy opracowaniu artykułu przydatna była edycja Jana Poplatka, ale oparto się na wydawnictwach przede wszystkim H. Litwina i D. Błażejowskiego.

⁴⁴ D. Błażejowskij, *Ukrainian and Armenian pontifical seminaries of Lviv (1665–1784)*, Rome 1975, s. 38; M. Pidlypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie...*, s. 31.

⁴⁵ S. Feci, L. Bortolotti, *Benedetto Giustiniani*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 57, Roma 2001, https://www.academia.edu/35109077/GMELIN_Wilhelm_Friedrich_in_Dizionario_Biografico_degli_Italiani_Volume_57_2001_ (dostęp: 19.01.2023); *De Alumnatibus ruthenis in Collegiis Pontificis, Novogrodek 19 VII 1625*, w: *Epistole Josephi Velamin Rutskyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637)*, coll. R. P. Theodosius, T. Haluščynskij, P. Athanasius, G. Welykij, Romae 1956, s. 170.

⁴⁶ D. Błażejowskij, *Ukrainian and Armenian pontifical seminaries...*, s. 38; A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 214, 217.

⁴⁷ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, s. 925–976; tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 2: *Katalog alumnów 501–1037. Indeks nazwisk alumnów*, „Przeгляд Wschodni”, t. 9, 2004, z. 2, s. 301–377.

Ze względu na różnice w zestawieniach, autor zdecydował się przyjąć najpełniejszą liczbę na podstawie opracowań wspomnianych badaczy, czyli 155 osób.

Przyjmowana przez historyków data powstania zakonu bazylianów to 1617 r. Tymczasem pierwszym przedstawicielem tego zgromadzenia w Alumnacie Papieskim w Wilnie był niejaki Ignacy, kleryk o nieznanym nazwisku, kształcący się w murach tej placówki od 1610 r. Rozbieżność ta wynika z charakteru życia monastycznego w tradycji prawosławnej, z której wywodzą się bazylianie oraz łacińskiej, której wpływ był widoczny od momentu unii brzeskiej w 1596 r. Klasztory metropolii kijowskiej przed jej połączeniem z Rzymem nie miały scentralizowanej struktury, poszczególne monasteria łączyła jedynie reguła św. Bazylego, na jakiej wzorowali się mnisi tradycji bazylikańskiej w życiu codziennym⁴⁸.

Lata 1596–1617 były czasem aktywnej pracy nad reformowaniem życia monastycznego w Kościele unickim. Za oficjalną datę powstania zakonu bazylianów, jak już wspomniano, przyjmuje się 1617 r., czyli datę zwołania pierwszej kapituły w Nowogrodowicach. W jej trakcie pięć klasztorów metropolii kijowskiej założyło Wileńską Kongregację Trójcy Świętej. Wprowadzono centralny zarząd nad wchodzącymi w skład kongregacji klasztorami, nieznanymi dotychczas we wschodniochrześcijańskiej tradycji zakonnej. Najwyższym organem władzy w zakonie stały się kapituły generalne powoływane co 4 lata. Na czele kongregacji stał wybrany przez kapitułę protoarchimandryta, niżej w hierarchii znajdowali się zaś wytypowani przez to samo ciało 4 konsultorzy⁴⁹.

Od momentu zawarcia unii brzeskiej do reorganizacji zakonu, naukę w Alumnacie Wileńskim odbyło 3 uczniów. Każdy z nich kształcił się również w Alumnacie Papieskim w Braniewie. Braci Ignacego oraz Gennadiusza Chmielnickiego skierowano do Wilna po krótkim pobycie w Braniewie. Nicephorus Zarzowski (czy też, jak podaje D. Błażejovskij – Nykyfor Zareskij) najpierw kształcił się w Wilnie (?–1614), następnie w Braniewie (1614–1617), aby ostatecznie ukończyć studia w Kolegium Greckim w Rzymie (1617–1622).

Od 1621 do 1648 r. bazylianie regularnie delegowali swoich kleryków na studia do Alumnatu Wileńskiego. W tych latach naukę w placówce odbyło 35 bazylianów. Przerwa, która nastąpiła w latach 1648–1667 jest dość oczywista i pokrywa się dokładnie z chronologią wydarzeń w Europie Środkowo-Wschodniej w tym czasie. Powstanie Chmielnickiego oraz wojna Rzeczypospolitej z Moskwą w województwach wschodnich Rzeczypospolitej będących obszarem funkcjonowania Kościoła unickiego, doprowadziły do poważnego kryzysu w zakonie bazylianów. Jednym z postulatów stawianych przez Kozaków była pełna likwidacja unii w Rzeczypospolitej⁵⁰. Oprócz tego Alumnat Wileński ucierpiał wskutek działań wojennych i za-

⁴⁸ П.В. Підручний, *Василіянський Чин...*, s. 93–94.

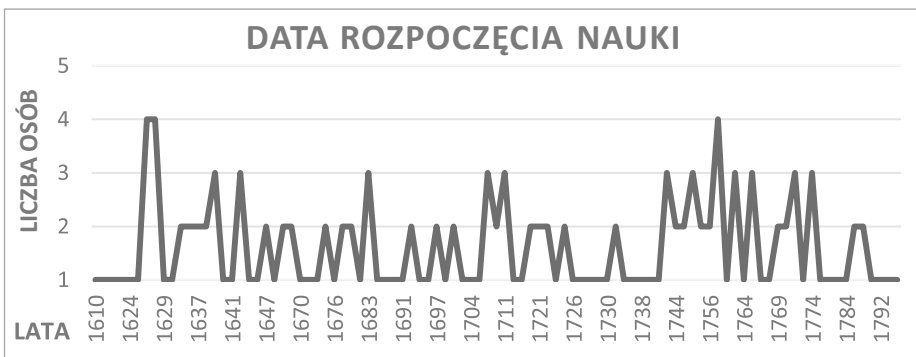
⁴⁹ M. Pidtypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie...*, s. 17; П.В. Підручний, *Василіянський Чин...*, s. 114, 117; B. Lorens, *Bazylianie i ich rola w Kościele unickim w XVII i XVIII wieku*, w: *Tyś z nami związał się przez Chrześ. 1050. rocznica Chrztu Polski*, red. S. Nabywaniec, A. Peźioł, Rzeszów 2016, s. 452.

⁵⁰ П. Порфирій, *Василіянський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року*, w: *Нарис історії Василіянського Чину Святого Йосафата*, Рим 1992, s. 142.

jęcia miasta przez armię szwedzką a później moskiewską, klęsk naturalnych oraz braku finansowania ze strony Rzymu. Temat funkcjonowania zakonu w okresie powstania Chmielnickiego, potopu szwedzkiego oraz wojny z Moskwą mógłby być tematem odrębnej pracy.

Po długiej przerwie, w 1667 r. próg Alumnatu ponownie przekroczyło dwóch bazylianów – Chomiński Theophilus⁵¹ oraz Tarnawski Tarasius⁵². W obydwu przypadkach w rubryce „Patria” znajdujemy wpis „Lithuanus”. W momencie rozpoczęcia nauki byli już w dość dojrzałym wieku jak na rozpoczynających naukę studentów – 26 i 30 lat, zapewne z powodu braku możliwości studiowania wcześniej. Brak jest w matrykułach informacji, kiedy opuścili placówkę. Po przywróceniu ciągłości edukacji bazylianów w Alumnacie Wileńskim proces ten systematycznie przebiegał w kolejnych latach. Alumni byli wysyłani na studia regularnie z maksymalną przerwą 4 lata.

Najstabilniejszym okresem pod względem delegowania na studia młodzieży bazylińskiej były lata 1743–1772; pierwsza data pokrywa się z datą uporządkowania struktur organizacyjnych zakonu – końcowa z I rozbiorem Rzeczypospolitej i zajęciem części terytorium metropolii kijowskiej przez Rosję oraz kasatą zakonu jezuitów (1773) i podporządkowaniem Alumnatu władzom bazylińskim⁵³. Z danych źródłowych wynika, że przekształcenie placówki w *stricte* unickie seminarium w 1753 r.⁵⁴ nie spowodowało zasadniczych zmian w liczbie bazylianów wysyłanych na studia do Alumnatu.

Wykres 1. Liczba bazylianów rozpoczynających edukację w Alumnacie w latach 1610–1795⁵⁵.

⁵¹ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 490.

⁵² Tamże, nr 491.

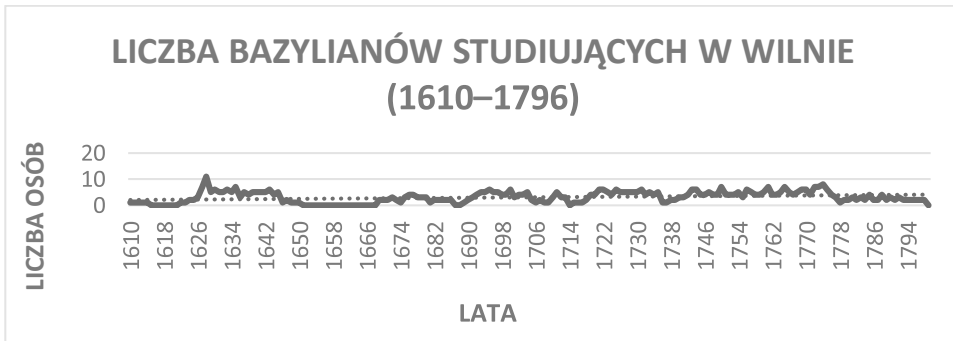
⁵³ D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 51.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Źródła danych do wykresów: D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*; H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1-2.

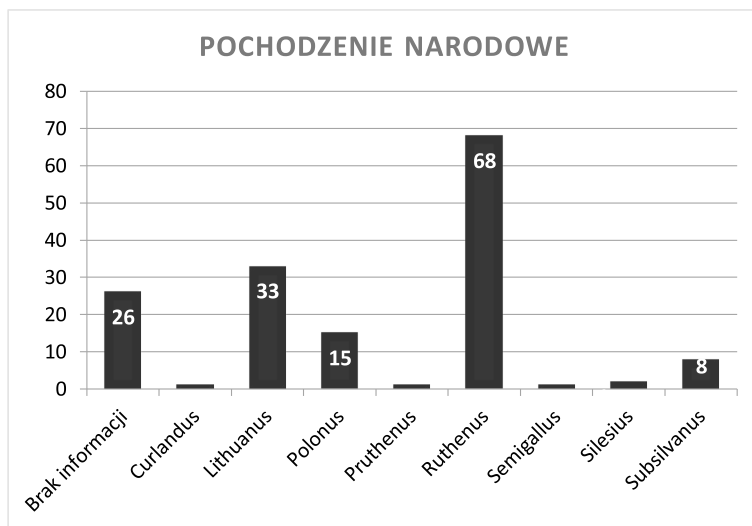
Na podstawie dostępnych danych udało się ustalić także liczbę bazylianów studiujących w Alumnacie Wileńskim w poszczególnych latach. Wykres nr 2 przedstawia zmianę stanu osobowego w latach 1610–1796. Analiza wykresu pokazuje, że bazylianie byli nieobecni w Wilnie (zob. najniższe punkty na wykresie) w latach 1615–1621, 1651–1668, 1687–1688 oraz w 1714 r. Pomijając krótkie, jednoroczne bądź dwuletnie przerwy nie studiowali oni w Wilnie w latach 1615–1621, 1651–1668. Ostatni okres łatwo jest wytłumaczyć wydarzeniami politycznymi w kraju, zwłaszcza wschodniej jego części, o czym już była mowa, natomiast nie do końca oczywiste są przyczyny ich nieobecności w Alumnacie w latach 1615–1621. Powodem tego mógł być brak ścisłej regulacji prawnej porządku studiów bazylianów w Wilnie i być może przejście Alumnatu pod opiekę Kongregacji Rozkrzewiania Wiary w 1622 r. przyczyniło się do zmiany tej sytuacji.

W pozostałych okresach przynajmniej jeden bazylianin pobierał naukę w Alumnacie Wileńskim. Ogólny trend liczebności reprezentacji bazylikańskiej w Seminarium Papieskim w Wilnie był wzrastający. Właściwie od schyłku XVII w. do końca lat 70. XVIII stulecia, z pominięciem kilku krótkich okresów, w Alumnacie studiowało najczęściej ok. 6 bazylianów. Najwięcej bazylikańskich kleryków na raz przebywało w 1628 r. – aż 11 osób. Średnio rocznie naukę w Alumnacie pobierało 3 bazylianów.

Wykres 2. Liczba bazylianów studiujących w Wilnie w latach 1610–1796.

Cenną informacją na temat bazylianów, którzy ukończyli alumnat wileński są dane na temat ich pochodzenia etnicznego i terytorialnego, które zachowały się dla większości absolwentów wywodzących się z tego zakonu. Jedynie w 9 przypadkach nie wiadomo niczego na ten temat.

Wykres 3. Pochodzenie narodowe bazylianów przybywających na studia w seminarium papieskim w latach 1610-1795.

Naturalnie największa liczba alumnów była pochodzenia ruskiego. W latach 1715-1722 i 1757-1774 odnotowując ten fakt wpisywano określenia *Ruthenus* bądź *Roxolanus* (synonim etnonimu Rusin)⁵⁶. Łącznie było to 68 osób (44%). Następną grupą etniczną pod względem liczebności byli Litwini – 33 osoby (21%). Na trzecim miejscu Polacy – 15 osób (10%). Kolejnym gronem liczącym 8 osób (5%) byli bazylianie wywodzący się z Podlasia wpisywani w matrykułach jako „Subsylvanus”. Warto zaznaczyć, że określenia przynależności narodowej, jak podaje H. Litwin, zależały od oceny urzędnika sporządzającego spisy alumnów, a nie ich samookreślenia⁵⁷. Wśród alumnów bazylińskich było jeszcze dwóch Ślązaków (Moser Adrianus⁵⁸, Batory Basilius⁵⁹), po jednym Kurlandczyku (Medem Hedeon⁶⁰), mieszkańcu Semigalii (*Semigallus*) (Znojovskij Ivan – Znorowski (Zmorowski) Ioannes⁶¹ oraz Prusaku (Sidlerus Michael⁶²).

Oprócz narodowości w matrykułach umieszczano również informację o pochodzeniu terytorialnym. Dane tego dotyczące ujęto w przypadku 12 alumnów. Sześciu bazylianów pochodziło z Wołynia, dwóch z Wilna, po jednym ze Żmudzi, Dalmacji (*Martinopolitanus*)⁶³, Słonimia i Przemysła.

⁵⁶ В.М. Михайловський, *Роксолани*, <http://www.history.org.ua/?termin=Roksolany> (dostęp: 17.08.2023).

⁵⁷ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, s. 928.

⁵⁸ Tamże, nr 318.

⁵⁹ Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 538.

⁶⁰ Tamże, nr 765.

⁶¹ Tamże, nr 829.

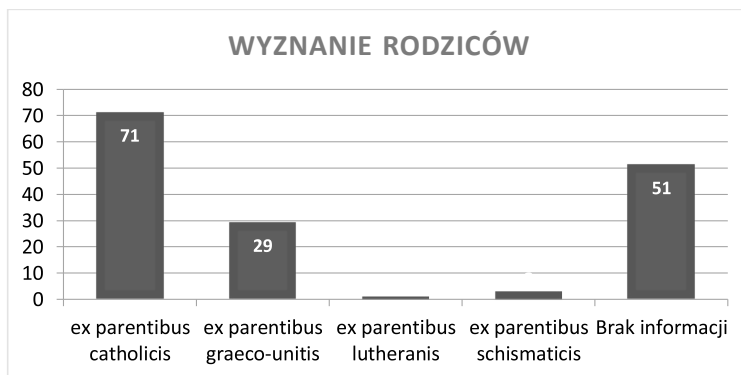
⁶² Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 1 nr 297.

⁶³ D. Błażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 55.

Częściej odnotowywano przynależność alumnów do administracji kościelnej lub zakonnej. Pochodzenie z prowincji zakonu bazylianów zapisywano od 1756 r. W 1743 r., wskutek decyzji kapituły w Dubnie, bazylianie dotąd działający w dwóch odrębnych kongregacjach litewskiej i ruskiej (nazywanej też koronną albo polską) zjednoczyli się w jeden zakon podzielony na dwie prowincje – litewską Trójcy Świętej oraz ruską (polską) Opieki NMP⁶⁴. 37 alumnów miało w rubryce „Patria” wpisaną prowincję: 23 osoby – litewską. W grupie tej było dziewięciu Rusinów, dwóch Polaków, trzech Litwinów, dwóch kleryków z Podlasia, w przypadku siedmiu brak informacji o pochodzeniu etnicznym. 14 osób pochodziło z prowincji polskiej. Wśród nich było ośmiu Rusinów, dwóch Polaków, jeden kleryk z Podlasia, o trzech osobach brak informacji.

Przy nazwiskach 23 osób wpisano dane o pochodzeniu z diecezji unickiej bądź łacińskiej. 6 alumnów rekrutowało się z metropolitalnej diecezji litewskiej (unickiej), 2 Polaków przybyło z diecezji chełmskiej, 2 Rusinów z eparchii lwowskiej, 2 z eparchii łuckiej i tyłuż określono mianem „Subsylvanus”. Prócz tego 2 Rusinów pochodziło z diecezji połockiej, 2 Rusinów i 1 Polak z eparchii przemyskiej, po 1 osobie z diecezji chełmsko-bełskiej, rzymsko-katolickiej diecezji inflanckiej, smoleńskiej (najprawdopodobniej rzymsko-katolickiej), włodzimierskiej oraz żmudzkiej diecezji rzymsko-katolickiej. Odnotowywanie pochodzenia z uwzględnieniem struktury administracji diecezjalnej w matrykułach wileńskich rozpoczęło się w 1743 r. i trwało do zamknięcia placówki. Wtedy też pojawiły się pierwsze tego typu wpisy dotyczące pochodzenia dla przedstawiciela zakonu bazylianów.

W przypadku części alumnów odnotowane zostało wyznanie rodziców.

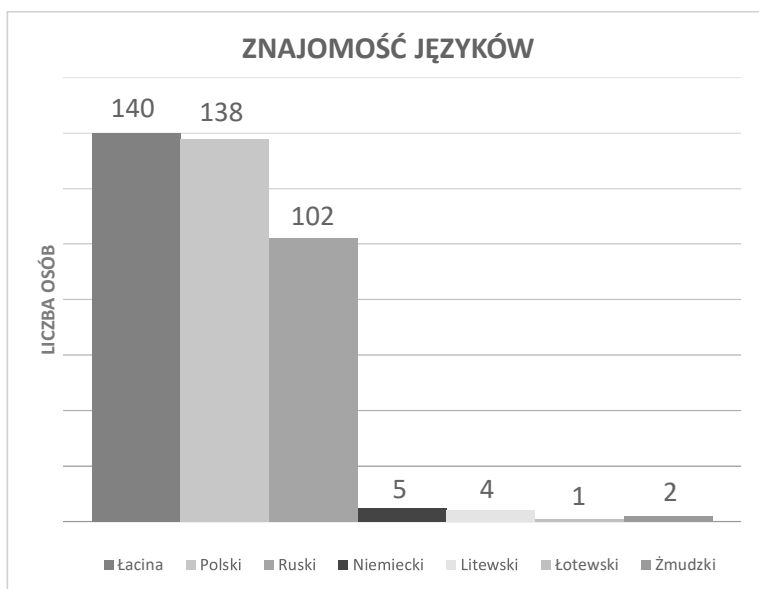

Wykres 4. Wyznanie rodziców bazylianów przybywających na studia do Wilna w latach 1610–1795.

⁶⁴ I.I. Дрогобицький, *Структура та культурно-освітня діяльність Чину Св. Василя Великого: (кінець XVI–XVIII ст.)*, Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки, т. 12, 2004, s. 110.

71 osób (46%) pochodziło z rodzin wyznania rzymskokatolickiego. Zakon bazylianów był dla wiernych tego wyznania jedyną możliwością dołączenia do stanu duchownego w Kościele unickim⁶⁵. 29 (19%) kleryków miało rodziców unitów. Kandydaci pochodzący z tej grupy zaczęli przybywać do alumnatu dopiero w XVIII w. Pierwszy z nich rozpoczął naukę w 1715 r. W XVII w. wszyscy uczniowie, oprócz Jakyma Kuszelicza (Kuszelin – Ioachimus Kuszelin⁶⁶) oraz Gedeona Szumlańskiego⁶⁷, wywodzących się z rodzin prawosławnych, byli przed wstąpieniem do zakonu katolikami obrządku łacińskiego. 3 osoby (2%) pochodziły z rodzin prawosławnych i jeden alumn – Kurlandczyk Medem Hedeon⁶⁸ – z domu luterańskiego. O wyznaniu rodziców 51 alumnów nie podano informacji.

Kolejną ważną informacją wpisywaną do matrykuł była znajomość języków. Jedynie dla 15 ze 155 alumnów nie podano informacji w rubryce „Lingua Callet”.

Wykres 5. Znajomość języków wśród bazylianów przybywających na studia.

⁶⁵ T. Śliwa, *Problem zmiany obrządku w Rzeczypospolitej w początkach XVII w. oraz postawa wobec niego łacińskiego biskupa przemyskiego Antoniego Gołaszewskiego (1786–1824)*, w: *Unia Brzeska i jej konsekwencje W 420 rocznicę synodu unijnego*, red. A. Krochmal, A. Nowak, Przemysł 2017, s. 149; I. Matus, *Dyskurs wokół konwersji unitów na północnym Podlasiu w latach 20. i 30. XIX wieku*, „Acta Neophilologica”, t. 17, 2015, nr 2, s. 143; H.E. Wyczawski, *Cerkiew wschodnia na terytorium (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne”, t. 5/6, 1987/1988, s. 267. W. Osadczy, *Unia triplex: unia brzeska w tradycji polskiej, rosyjskiej i ukraińskiej*, Radzymin–Warszawa 2019, s. 79.

⁶⁶ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 518.

⁶⁷ Tamże, nr 567.

⁶⁸ Tamże, nr 765.

Najbardziej rozpowszechnionym językiem wśród bazylianów w Alumnacie była łacina. Znali ją niemal wszyscy klerycy, w odniesieniu do których podano informacje o preferencjach językowych. Jedynym zanotowanym wyjątkiem był Genadiusz Chmielnicki⁶⁹, jeden z pierwszych bazylianów skierowanych na studia do Braniewa. Po miesięcznym pobycie w lutym–marcu 1611 r. prosił o przeniesienie do Wilna, ponieważ na Warmii nie wykładano w języku polskim⁷⁰. Nie wiadomo, jak potoczyły się jego dalsze losy, w matrykułach wileńskich zachowała się jedynie informacja o jego przybyciu w marcu 1611 r.

Po łacinie, najpopularniejszym językiem wśród bazylianów był polski, którym posługiwało się 138 alumnów. Jedynie Medem Hedeon⁷¹ z Kurlandii oraz Iosaphat Isakowicz⁷² z Wilna nie znali tego języka. Ruszczyzną władali 102 osoby, czyli 72,7% alumnów, a 38 nie znało tego języka. Nieznających języka ruskiego nie łączyło pochodzenie etniczne, terytorialne bądź wyznanie. Zdarzają się wśród nich zarówno Polacy, Rusini i Litwini, najczęściej z rodzin rzymskokatolickich, ale nie brakowało też unitów – 14 osób.

5 osób w momencie wstępowania do Alumnatu mówiło po niemiecku: dwóch Ślązaków, Kurlandczyk, Prusak i Rusin. 4 kleryków znało język litewski (3 Litwinów i 1 mieszkaniec Kurlandii). Zdarzały się pojedyncze przypadki znajomości języków: żmudzkiego, lotewskiego oraz jak podają matrykuły – wandalskiego.

Program kształcenia

Warto odnotować, że początkowo Alumnat Papieski w Wilnie nie miał charakteru wyłącznie seminaryjnego. Do 1625 r. kształciła się w nim również młodzież świecka⁷³. Na początku istnienia ośrodka jako główny cel edukacji postrzegano potrzebę umacniania wiary katolików i nawracania innowierców, którzy pobieraliby w nim naukę. Na podobnych zasadach funkcjonowały również pozostałe seminaria oraz kolegia papieskie⁷⁴. Dopiero od 1632 r. w Alumnacie kształcili się wyłącznie przyszli duchowni⁷⁵.

Akademia Wileńska w momencie zakładania Alumnatu była jedynym miejscem w całej Rzeczypospolitej, w którym prowadzono pełny kurs teologii⁷⁶. Zgodnie z założeniami Possevina, do Alumnatu Papieskiego miały być przyjmowane osoby tylko na studia filozoficzne lub teologiczne. Pozostałych ubiegających się o przyjęcie na niższe poziomy edukacji planowano kierować do Braniewa i dopiero po ukończeniu tamtejszej uczelni dopuszczać do nauki w Wilnie⁷⁷.

⁶⁹ Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 270.

⁷⁰ „Dicebat se hic non posse proficere, quia lectiones non explicantur polonice”. D. Błażejovskij, *Ukrainian and Armenian pontifical seminaries...*, s. 54; G. Lühr, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578–1798*, Braunsberg 1925, s. 65.

⁷¹ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 765.

⁷² Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 308.

⁷³ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 10.

⁷⁴ Tamże, s. 70; tenże, *The Seminary of Gregory XIII...*, s. 75.

⁷⁵ Tamże, s. 77.

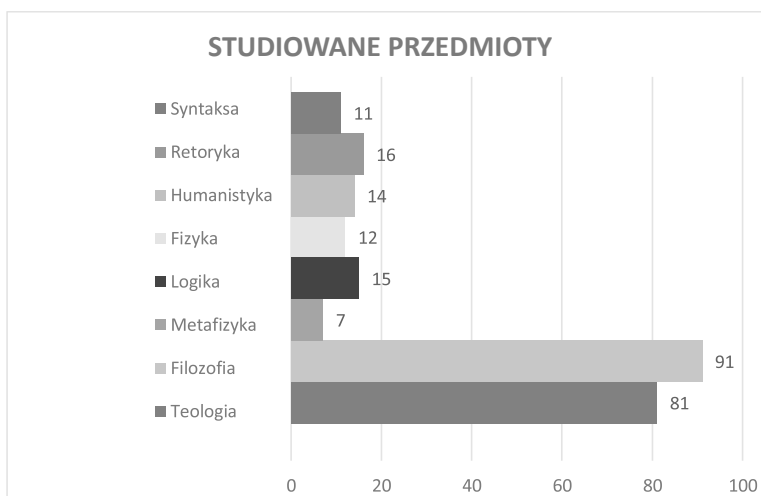
⁷⁶ Tenże, *Vilniškė popiežiškoji seminarija...*, s. 134.

⁷⁷ Tamże, s. 134; J. Poplatek, *Powstanie seminarjum...*, s. 38.

Nauka odbywała się zgodnie z najpopularniejszym wówczas programem studiów realizowanym w Akademii Wileńskiej oraz innych placówkach jezuickich. Program składał się z pięciostopniowego kursu szkoły średniej (*infima, syntaxis minor, syntaxis maior, poetyka, retoryka*) oraz 7 klas studiów wyższych: filozofii i teologii (3 filozofia: logika, fizyka, metafizyka 4 teologia)⁷⁸.

Wiedzę zdobytą w trakcie wykładów w Akademii utrwalano wykonując różnego rodzaju ćwiczenia w murach seminarium. Za zgodą biskupa kleryków wysyłano na praktyki do okolicznych wsi, gdzie mieli wykonywać prace pomocnicze dla proboszczów⁷⁹. Ta praktyka raczej nie mogła dotyczyć bazylianów ze względu na różnice wynikające z odrębności obrządkowej.

Wykres 6. Przedmioty studiowane przez bazylianów w Alumnacie Wileńskim.

Bazylianie najczęściej studiowali teologię i filozofię. Tę ostatnią zgłębiało 91 osób, teologię – 81. Ok. 10–15 osób zdobywało ponadto wiedzę z zakresu retoryki, humanistyki, metafizyki, syntaksy, fizyki oraz logiki. Zakonnicy studiowali te nauki najczęściej w I poł. XVII w. Przypuszczalnie, wynikało to ze względnie niskiego poziomu wykształcenia w początkowym okresie istnienia zakonu. Retoryka pojawiała się wśród nauczanych przedmiotów głównie w latach 20.–40. XVII w. – 17 z 20 osób, jeszcze 3 kleryków studiowało tę dziedzinę w latach 1667 (Chomiński Theophilus⁸⁰) i 1669 (Hryszkiewicz Hieronymus⁸¹), 1678 (Hutorowicz Iosaphat⁸²).

⁷⁸ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežišką seminariją...*, s. 135; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej...*, s. 58.

⁷⁹ A. Grickevičius, *Vilniškė popiežišką seminariją...*, s. 136.

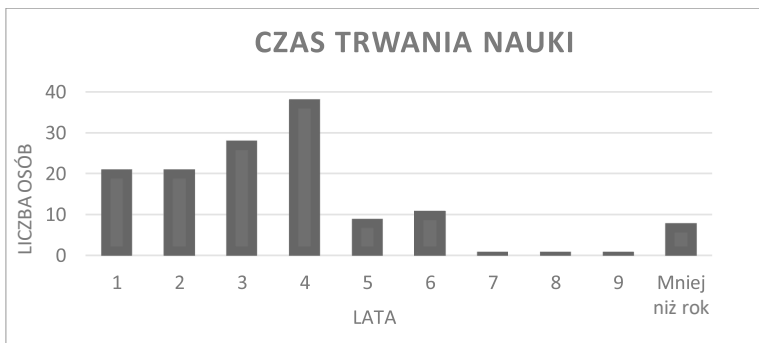
⁸⁰ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 490.

⁸¹ Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 513.

⁸² Tamże, nr 566.

15 alumnów zdobywało wiedzę z zakresu logiki, podobnie jak w poprzednim przypadku, większość – 13 osób w XVII w. i tylko dwóch w 1710 r. (Ciechanowicz Ioachimus⁸³, Jankiewicz Thadaeus⁸⁴). W latach 1627–1640 12 kleryków zgłębiało humanistykę, jeszcze dwóch w 1669 r. Nieco większy rozrzut chronologiczny zauważalny jest w przypadku fizyki – w latach 1638–1711 szkoliło się w niej 12 alumnów. 10 kleryków uczyło się syntaksy w latach 1628–1639 a jeden (Szumlański Gedeon⁸⁵) w 1678 r. Metafizykę w latach 1629–1645 studiowało 6 osób, zaś w 1677 r. tylko jedna.

Teza A. Grickevičiusa o tym, że z powodu zagrożenia latynizacją pobyt bazylianów w Wilnie rzadko trwał dłużej niż rok lub co najwyżej dwa lata, niezupełnie odzwierciedla stan faktyczny⁸⁶. Posiadamy dane o dacie przybycia oraz opuszczenia alumnatu dotyczące 139 bazylianów.

Wykres 7. Czas trwania nauki bazylianów w Alumnacie Wileńskim.

Najczęściej (w przypadku 38 alumnów, czyli 27%) nauka bazylianów w seminarium papieskim trwała 4 lata. 28 kleryków spędziło w alumnacie 3 lata. Przez 5 do 6 lat pobierało naukę 20 osób. 8 osób wytrzymało w Alumnacie niecały rok. Tylko trzy osoby studiowały odpowiednio 7, 8 i 9 lat. W przypadku 16 alumnów, ze względu na brak danych, nie można określić długości trwania procesu edukacyjnego.

Charakterystyka wybranych przedstawicieli bazylianów

Wśród bazylianów, absolwentów Alumnatu Papieskiego w Wilnie kilka osób objęło wysokie stanowiska w hierarchii cerkiewnej i zakonnej. Dwóch absolwentów piastowało najwyższe stanowisko w hierarchii unickiej – metropolity kijowskiego tj. Leon Szlubicz Załęski oraz Florian Hrebnicki.

⁸³ Tamże, nr 701.

⁸⁴ Tamże, nr 702.

⁸⁵ Tamże, nr 567.

⁸⁶ A. Grickevičius, *The Seminary of Gregory XIII...*, s. 87.

Leon Załęski (1648–1708) herbu Prus I albo Prus III urodził się w Lubyczu na Wołyniu w rodzinie obrządku łacińskiego. Jego ojcem był Leon Franciszek, chorąży podlaski i Anna z domu Glińska, siostra Benedykta Korczak-Glińskiego biskupa włodzimierskiego (1667–1678)⁸⁷. Nowicjat odbył w Bytenu, śluby zakonne złożył w Supraślu. W latach 1672–1673 pobierał nauki w Alumnacie Papieskim w Wilnie, w latach 1673–1676 studiował metafizykę i teologię w Kolegium Greckim w Rzymie, w latach 1676–1678 uczył się w Kolegium w Ołomuńcu. Po powrocie ze studiów pełnił godność archimandryty w Żyrowicach⁸⁸. W 1678 został koadiutorem swojego wuja – biskupa włodzimierskiego Benedykta Korczak-Glińskiego, po jego zgonie na przełomie lat 1678–1679 objął urząd ordynariusza. Po śmierci metropolity Cypriana Żochowskiego w 1693 r. został mianowany przez nuncjusza Andrzeja Santacrocego administratorem metropolii kijowskiej⁸⁹. W 1695 r. oficjalnie został zatwierdzony przez Stolicę Apostolską jako metropolita kijowski. Jednocześnie zachował godność biskupa włodzimierskiego.

Metropolita Załęski sprzyjał umiarkowanej integracji Kościoła unickiego ze światem polskiej kultury sarmackiej oraz stopniowej latynizacji obrządku i tradycji eklezjalnej. Jednym z przejawów takiego podejścia było odrzucenie praktykowania ektenii – rodzaju litanii typowej dla obrządków wschodnich. Jako przykład wprowadzania praktyk eklezjalnych z Kościoła rzymskokatolickiego może także posłużyć praktykowanie odpustów i papieskich rocznic jubileuszowych⁹⁰. Jednym z ważnych osiągnięć metropolity stało się erygowanie kolegium bazylińskiego we Włodzimierzu oraz próba założenia seminarium duchownego w tym mieście⁹¹.

W czasie urzędowania metropolity Załęskiego do unii przystąpiły 3 kolejne prawosławne eparchie, w 1699 r. eparchia kamieniecka (podolska)⁹², w 1700 do unii dołączyła eparchia lwowska a w 1702 r. łucka. Mimo tych sukcesów początek XVIII w. nie był spokojnym okresem dla Kościoła unickiego w Rzeczypospolitej. Tocząca się III wojna północna i wkroczenie wojsk moskiewskich na teren metropolii kijowskiej zmusiło Załęskiego do ukrywania się, dotkliwe były również groźby kary śmierci kierowane przeciw niemu przez cara Piotra I. W latach 1705–1706 metropolita ukrywał się w klasztorze tynieckim pod Krakowem, a także w Przemyślu pod opieką tamtejszego unickiego biskupa Jerzego Winnickiego⁹³. Dopiero po złagodze-

⁸⁷ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 532; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*, Siedlce–Lublin 2013, s. 34, 46, 350; I.I. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 69; А. Гіль, І. Скочиляс, *Володимирсько-Берестейська єпархія XI–XVIII століть: історичні нариси*, Львів 2013, s. 48.

⁸⁸ *Leonis Szlubic-Zalenskyj biographia*, w: *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum: Cypriani Zochovskij, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckij: (1674–1713)*, coll. P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1958, s. 177; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 84, 118; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 350.

⁸⁹ А. Гіль, І. Скочиляс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 50–51; I.I. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 70.

⁹⁰ А. Гіль, І. Скочиляс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 53–54.

⁹¹ Тамże, s. 55.

⁹² I.I. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 70; *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum: Cypriani Zochovskij, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckij...*, s. 177.

⁹³ W. Zielecka-Mikołajczyk, *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji*

niu polityki przez cara mógł on wrócić na teren swojej metropolii⁹⁴. Żywoć zakończył 21 lipca 1708 r. w majątku rodzinnym pod Włodzimierzem, następnie został uroczystie pochowany w katedrze włodzimierskiej. W testamencie przeznaczył 12 000 zł dla tamtejszego kolegium⁹⁵.

Florian Hrebnicki (1683–1762) herbu Ostoja, urodził się w województwie połockim w rodzinie Michała, skarbnika połockiego oraz Anny Kossówny herbu własnego – siostry prawosławnego biskupa oraz metropolity kijowskiego Sylwestra Kossowa⁹⁶. W 1699 r. wstąpił do zakonu. Nowicjat prawdopodobnie odbył w Bytaniu. Po jego zakończeniu rozpoczął w 1707 r. studia w Alumnacie wileńskim, gdzie zdobył tytuł magistra filozofii. W 1710 r. ukończył studia zyskując stopień doktora teologii⁹⁷. Po studiach w Wilnie przez dwa lata wykładał filozofię w szkole przy klasztorze w Żyrowicach, później był kaznodzieją w Połocku, pełnił też funkcję przełożonego klasztorów w Witebsku i Wilnie⁹⁸. W 1716 r. został nominowany na arcybiskupa połockiego. Urząd ten pełnił do swojej śmierci, łącząc go z godnością metropolitalną⁹⁹. Na początku lat 20. XVIII w. metropolita kijowski Leon Kiszka planował powołanie Hrebnickiego na swojego koadiutora¹⁰⁰, jednakże ze względu na pobyt tego ostatniego w Rzymie funkcję tę ostatecznie powierzył Atanazemu Szeptyckiemu¹⁰¹.

Podczas swojego urzędowania jako arcybiskup połocki bardzo aktywnie angażował się w rozwój Kościoła unickiego w wielu dziedzinach. Podejmował próby reaktywowania kolegium jezuitów w Połocku dla celów edukacji duchowieństwa unickiego oraz na własny koszt utrzymywał w Kolegium Greckim w Rzymie dwóch najzdolniejszych duchownych ze swojej diecezji¹⁰². Ważnym aspektem jego działalności w Połocku było wprowadzanie postanowień synodu zamojskiego, w posiedzeniach którego osobiście brał udział w 1720 r. Dotyczyły one m.in. reformy życia monastycznego bazylianek, które wcześniej nie było formalnie uregulowane¹⁰³. Po śmierci metropolity Szeptyckiego w 1746 r., wobec braku koadiutora zmarłego hierarchy, doszło do ostrej rywalizacji o urząd metropolitalny pomiędzy Florianem Hrebnickim a biskupem łuckim – Teodozjym Rudnickim. Korzystając z poparcia podkanclerzego Michała Fryderyka Czartoryskiego oraz faworyta Augusta III – hrabiego Henryka Brühla, Rudnickiemu udało się uzyskać nominację królewską

---

przemysko-samborskiej w latach 1596–1772, Toruń 2021, s. 184.

⁹⁴ А. Гіль, І. Скочиляс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 57.

⁹⁵ *Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum: Cypriani Zochovskij, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckij*, s. 177–178; А. Гіль, І. Скочиляс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 63.

⁹⁶ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 690; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 34, 340.

⁹⁷ І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 97.

⁹⁸ Tamże, s. 98.

⁹⁹ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 340.

¹⁰⁰ Tamże, s. 20.

¹⁰¹ Tamże, s. 21.

¹⁰² І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 98; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 292, 295.

¹⁰³ І.І. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 98.

na metropolię kijowską¹⁰⁴. Wieść o jego wyborze wywołała sprzeciw bazylianów i zmotywowała Hrebnickiego to zbudowania koalicji kontestującej tę decyzję. Zabiegając o poparcie w staraniach o urząd zwrócił się on z prośbą o wsparcie do koadiutora biskupstwa wileńskiego Józefa Sapiehy, brata podkanclerzego litewskiego Michała Antoniego Sapiehy, hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeński”, wojewody podlaskiego Michała Antoniego Sapiehy oraz Floriana Radziwiłła. Hierarchia unicka na czele z Hrebnickim swój sprzeciw wobec mianowania Rudnickiego motywowała jego kontaktami ze schizmatykami w Kijowie oraz zarzutem nielegalności nominacji, która nie została poprzedzona formalną elekcją¹⁰⁵. Poparcie dla tych zarzutów umożliwiło zwołanie w Nowogródku zjazdu duchowieństwa (co ważne – nie miał skutków wiążących)¹⁰⁶, podczas którego zalecono wybór na urząd metropolity Floriana Hrebnickiego¹⁰⁷. Jego nominację potwierdził Benedykt XIV 16 grudnia 1748 r.¹⁰⁸

Metropolita kijowski Florian Hrebnicki w trakcie swojego urzędowania w latach 1748–1762 aktywnie starał się przeciwdziałać przechodzeniu unitów na obrządek łaciński. W tym celu wystosował wiele protestów do króla i prośb do Stolicy Apostolskiej. W jednym z projektów złożonych w 1751 r. proponował, aby wierni, którzy bezprawnie zmienili obrządek w okresie ostatnich 20 lat, powrócili do religii greckiej¹⁰⁹. Zakazowi zmiany obrządku unitów miały dotyczyć obrady zwołane do Wilna w 1753 r.¹¹⁰ Podczas spotkania w 1758 r. we Włodzimierzu hierarchowie po raz kolejny wysłali do Stolicy Apostolskiej list z prośbą o ponowienie zakazu zmiany obrządku przez unitów na łaciński. Kolejnym krokiem w tej sprawie było zwołanie posiedzenia hierarchów w Nowogródku w 1761 r., którego wynikiem było przekazanie królowi Augustowi III 60 000 florenów celem uzyskania zgody na publikację dekretu papieskiego zabraniającego Rusinom przechodzenia do Kościoła obrządku łacińskiego¹¹¹. W 1764 r. na kolejnym spotkaniu biskupi unicy ponownie wysłali do papieża prośbę o zakaz zmiany obrządku¹¹².

Ważną częścią spuścizny Hrebnickiego były realizowane przez niego okazałe projekty architektoniczne. Zamiłowanie do architektury rzymskiej zaowocowało budową nowej katedry w Witebsku. Wzorowana na rzymskim kościele Santi Ambrogio e Carlo al Corso należała do najbardziej okazałych i najznakomitszych dzieł architektury późnego baroku na ziemiach Rzeczypospolitej. Jej styl inspirowany był architekturą baroku wileńskiego oraz klasycyzującego baroku Rzymu i Warszawy¹¹³. Oprócz tego w 1738 r. na własny koszt zainicjował odbudowę zdewastowanej

¹⁰⁴ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 65.

¹⁰⁵ L. Bieńkowski, *Lubieniecki (Rudnicki-Lubieniecki) Teodozy h. Sas*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 608–609.

¹⁰⁶ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 78.

¹⁰⁷ Tamże, s. 66.

¹⁰⁸ I.I. Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 99.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 123.

¹¹¹ Tamże, s. 124.

¹¹² Tamże, s. 125.

¹¹³ Tamże, s. 323.

przez wojska moskiewskie Cerkwi Sofijskiej w Połocku¹¹⁴. Na odbudowę świątyni w 1705 r. Hrebnicki przeznaczył ponad 170 000 florenów. Dodatkowo przy wyremontowanej budowli przyszedł metropolita utworzył bibliotekę, którą wyposażył książkami zakupionymi w Rzymie i Wenecji¹¹⁵. Dożywszy prawie 80 lat Hrebnicki zmarł w połowie 1762 r. w swojej rezydencji w Struniu. Pochowany został w katedrze Sofijskiej w Połocku. Na urządzie metropolity kijowskiego zastąpił go koadiutor Filip Wołodkowicz, w Połocku zaś Jason Smogorzewski¹¹⁶.

Spośród bazylianów, absolwentów Alumnatu Papieskiego w Wilnie, wywodziło się 8 biskupów unickich: Paweł Owłóczyński¹¹⁷, Atanazy Zachariasz Furs¹¹⁸, Michał Paszkowski¹¹⁹, Benedykt Ślepowron-Gliński¹²⁰, Gedeon Wojna Orański¹²¹, Jozafat Hutorowicz¹²², Gedeon Szumlański¹²³ i Joachim Ciechanowiecki¹²⁴.

Paweł Owłóczyński (Owłóczymski) (1600–1649) herbu Suchekomnaty. Od 1620 r. studiował filozofię w Alumnacie Papieskim w Braniewie, który opuścił wskutek wezwania przez władze zakonne. W latach 1627–1628 studiował teologię w alumnacie wileńskim. Był archimandrytą uniowskim od 1631 r., od ok. 1633 r. pełnił urząd archimandryty kobryńskiego. Od 1637 r. sprawował funkcję tytularnego biskupa samborskiego oraz koadiutora przemyskiego. Zmarł 11 stycznia 1649 r. w Przemysłu¹²⁵.

Atanazy Zachariasz Furs (ok. 1610–1649), herbu Wąż, syn Grzegorza. Kształcił się w Alumnacie Papieskim w Ołomuńcu przed 1630 r., w latach 1633–1635 kontynuował studia syntaksy, humanistyki i retoryki w Alumnacie Papieskim w Wilnie. Od 14 czerwca 1649 r. do śmierci w październiku tegoż roku był tytularnym biskupem chełmskim¹²⁶.

¹¹⁴ Tamże, s. 318; I.I., Назарко, *Київські і галицькі митрополити...*, s. 98.

¹¹⁵ Amplissima relatio de statu Ecclesiae Metropolitanae Kioviensis et Eparchiae Polocensis, Polock 5 III 1756, w: *Epistolae metropolitanarum Kioviensium Catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij, 1714–1762*, coll. P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1959, s. 371.

¹¹⁶ *Floriani Hrebnyckij biographia*, w: tamże, s. 232; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 340, 345, 350.

¹¹⁷ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 319.

¹¹⁸ Tamże, nr 361.

¹¹⁹ Tamże, nr 372.

¹²⁰ Tamże, nr 405.

¹²¹ Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 549.

¹²² Tamże, nr 566.

¹²³ Tamże, nr 567.

¹²⁴ Tamże, nr 701.

¹²⁵ Tenże, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 319; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 55, 162; tenże, *Hierarchy of the Kyivan Church (861–1990)*, Romae 1990, s. 272; G. Lühr, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg...*, s. 74–75; Г. Лужницький, *Українська церква між сходом та заходом: нарис історії української церкви*, Филадельфія 1954, s. 369; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1844, s. 211.

¹²⁶ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 361; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 55, 162; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 301–302; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 4, Warszawa 1907, s. 67; A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596–1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005, s. 83.

Michał Paszkowski (ok. 1618–1670) herbu Zadora. W latach 1633–1635 studiował syntaksę w Alumnacie Papieskim w Braniewie, w latach 1635–1637 kontynuował naukę humanistyki i retoryki w Alumnacie Papieskim w Wilnie. Pełnił funkcję archimandryty ławryszewskiego a także rektora szkoły we Włodzimierzu. W latach 1666–1670 był tytularnym arcybiskupem smoleńskim. W ostatnich latach życia (od 1668 r.) stał na czele archimandrii kobryńskiej¹²⁷.

Benedykt Gliński (1618–1679) herbu Ślepowron albo Korczak. Od lutego do września 1639 r. studiował humanistykę w Alumnacie Papieskim w Braniewie. Kontynuował naukę logiki i metafizyki w Alumnacie Papieskim w Wilnie w latach 1640–1643. Od 1652 r. był archimandrytą bazylińskiego klasztoru w Kobryniu. W latach 1666–1679 stał na czele biskupstwa włodzimiersko-brzeskiego. Ok. 1675 r. zreformował włodzimierską szkołę katedralną, zamieniając ją w szkołę średnią z 3–4 klasami. Jej prowadzenie powierzył bazylianom i przeznaczył na ten cel 8 400 zł. Był wujem metropolity Leona Załęskiego¹²⁸.

Gedeon Woyna Orański (ok. 1647–1709) herbu Kościeszka. Pochodził z rodziny katolickiej, w latach 1675–1678 studiował fizykę oraz metafizykę w Alumnacie Papieskim w Wilnie. Kształcenie ukończył z tytułem magistra filozofii, kontynuował studia teologiczne w kolegium ołomuńskim. W latach 1693–1709 pełnił urząd biskupa chełmskiego¹²⁹.

Jozafat Hutorowicz (1657–1702) herbu Hutor. Pochodził z rodziny katolickiej, był synem Michała i Elżbiety. Studiował retorykę i fizykę w Alumnacie Papieskim w Wilnie w latach 1678–1682. Kształcenie w tej placówce ukończył zyskując tytuł bakałarza (1680) i magistra filozofii, po czym został wysłany do pracy jako kaznodzieja w Witebsku. W latach 1685–1687 kontynuował edukację w Kolegium Greckim w Rzymie, które uwieńczył tytułem doktora filozofii. Po powrocie ze studiów został wikariuszem i nauczycielem w kolegium w Żyrowicach, następnie przełożonym w Wilnie. Był przełożonym klasztoru bazylińskiego w Połocku. Pełnił funkcję sekretarza zakonu w latach 1690–1697. W latach 1697–1702 był arcybiskupem smoleńskim¹³⁰.

¹²⁷ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 372; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 55, 162; tenże, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 288; A. Grickevičius, *The Seminary of Gregory XIII...*, s. 87; G. Lühr, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg...*, s. 84; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz...*, t. 13, Warszawa 1916, s. 236.

¹²⁸ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 405; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 56; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 276; G. Lühr, *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg...*, s. 88; П. Кулаковський, *Волинці у структурі унійної церкви на землях Великого князівства Литовського: (кінець XVI – перша половина XVII ст.)*, „Ukraina Lithuanica”, т. 4, 2017, s. 182; В. Петрович, *Роль меценатів у культурно-освітньому розвитку міста Володимира XVI–XVIII ст.*, „Острозький краєзнавчий збірник”, вип. 4, 2010, s. 90; А. Гіль, І. Скоччияс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 49; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz...*, t. 4, s. 181.

¹²⁹ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 549; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 118, 164; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 302; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 343; A. Gil, *Chełmska diecezja unicka...*, s. 96-98.

¹³⁰ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 566; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 51, 86, 340; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 290; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 84, 164; Б.І. Балик, «Катафальк чернечий» Василян XVII–XVIII ст.: (рукописна збірка

Gedeon Szumlański (ok. 1655–1705) herbu Korczak. Był synem Atanazego Szumlańskiego, który przed wstąpieniem do stanu duchownego był żonaty z Anną Demowiczówną i miał z nią dwie córki i pięciu synów. Po śmierci małżonki przy wsparciu swego brata Józefa – prawosławnego a później unickiego biskupa lwowskiego – został biskupem łuckim (jeszcze przed konwersją eparchii łuckiej na unię). Jego dwaj synowie – Gedeon i Cyryl również wybrali ścieżkę duchową. Cyryl był duchownym prawosławnym, sprawującym urząd biskupa perejaślawnego. Gedeon zaś w młodym wieku wstąpił do klasztoru tegoż obrządku. Pod wpływem unickiego metropolity Żochowskiego przeniósł się jednak do unickiego monasteru na Litwie. W latach 1678–1680 studiował syntaksę i logikę w Alumnacie Papieskim w Wilnie, został wydalony z placówki ze względu na braki w dyscyplinie. Pełnił funkcję przełożonego monasteru w Mińsku, a w latach 1703–1706 był tytularnym arcybiskupem smoleńskim urzędującym w Mińsku¹³¹.

Ciechanowiecki (Ciechanowicz, Ciechanowski) Joachim (?–1719), w latach 1710–1711 studiował logikę i fizykę w Alumnacie Papieskim w Wilnie, po zakończeniu edukacji rozpoczął pracę w zakonie. Niedługo potem, w 1716 r. został biskupem pińskim, urząd pełnił do swojej śmierci 4 kwietnia 1719 r., pochowany został w Żyrowicach¹³².

Spośród absolwentów Alumnatu Papieskiego w Wilnie 10 osób uzyskało wysokie godności kościelne (2 metropolitów, 8 biskupów), co stanowi 6,5% wszystkich studentów tej uczelni. Jest to znaczący odsetek, aczkolwiek niższy niż w przypadku Alumnatu w Braniewie, gdzie przy podobnej liczbie osób kończących szkołę (Wilno – 155; Braniewo – 158) wykształciło się 3 metropolitów kijowskich, 1 koadiutor oraz 17 arcybiskupów i biskupów¹³³.

9 z 10 absolwentów wileńskich, którzy otrzymali sakrę biskupią wywodziło się ze stanu szlacheckiego (o pochodzeniu społecznym Joachima Ciechanowieckiego brakuje danych). 4 hierarchów zawdzięczało rozwój kariery między innymi koligacjom z rodami, które tradycyjnie zasilały hierarchię Kościoła prawosławnego a później unickiego. Leon Załęski był siostrzeńcem Benedykta Glińskiego biskupa włodzimierskiego¹³⁴, który również ukończył Alumnat Wileński¹³⁵. Gliński przyczynił się również do rozwoju duchowej ścieżki biskupa chełmskiego Gedeona Orańskiego¹³⁶. Florian Hrebnicki był siostrzeńcem Sylwestra Kossowa,

жумменучіВ Василян), w: *CCCL anno a martyrio s. Iosaphat vertente, Romae 1973*, s. 79; S. Uruski, *Rodzina, Herbarz...*, t. 5, Warszawa 1908, s. 241.

¹³¹ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 567; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 290; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 35, 37, 44; Б.І.Балик, «Катафалькчернечий» Василян XVII–XVIII ст...», s. 80; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego...*, t. 10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1845, s. 430–431.

¹³² H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 2, nr 701; D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 339; D. Blażejovskij, *Hierarchy of the Kyivan Church...*, s. 278.

¹³³ P. Bardovskyi, *Bazylianie wśród studentów braniewskich w XVII–XVIII wieku*, „*Studia Elbląskie*”, t. 22, 2021, s. 135.

¹³⁴ А. Гіль, І. Скочильяс, *Володимирсько-Берестейська єпархія...*, s. 49.

¹³⁵ H. Litwin, *Katalog alumnów...*, cz. 1, nr 405.

¹³⁶ D. Wereda, *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej...*, s. 49.

prawosławnego biskupa białoruskiego (1635–1647), a następnie metropolity kijowskiego (1647–1657)¹³⁷. Gedeon Szumlański natomiast był synem Atanazego Szumlańskiego biskupa łuckiego¹³⁸.

3 hierarchów oprócz alumnatu wileńskiego pobierało nauki również w Kolegium w Ołomuńcu: Atanazy Furs, Leon Załęski i Gedeon Orański. Podobna liczba studiowała dodatkowo w Braniewie: Paweł Owłóczyński, Michał Paszkowski oraz Benedykt Gliński. Leon Załęski i Jozafat Hutorowicz uczył się także w Kolegium Greckim.

Wszyscy hierarchowie (oprócz Floriana Hrebnickiego i Joachima Ciechanowicza, co do których nie ma tego typu informacji w matrykułach Wileńskich) w chwili rozpoczęcia nauki w Wilnie władali językiem łańskim i polskim. Jak wynika z matrykuł ruski znali wszyscy oprócz Leona Załęskiego i Gedeona Orańskiego. 4 przyszłych biskupów w kolumnie pochodzenie miało wpis „Ruthenus”, 2 – „Polonus”, po jednym „Lithuanus” i „Volynensis”. Średnia długość życia hierarchów – absolwentów wileńskich wynosiła 55 lat, najdłużej żył Florian Hrebnicki – 79 lat, zaś najkrócej Atanazy Furs – 39 lat.

Porównanie z innymi placówkami, do których mieli dostęp bazylianie, Kolegium Greckim oraz alumnatami w Braniewie i Ołomuńcu, wykazuje, że Wilno było kluczowym ośrodkiem w systemie kształcenia duchowieństwa bazylińskiego. Potwierdzają to choćby dane liczbowe dotyczące absolwentów tej uczelni. Jak podaje Błażejovskyj w ławach Kolegium Greckiego zasiadało 123 bazylianów¹³⁹, w Kolegium ołomunieckim 37 zakonników¹⁴⁰, w Braniewie jak już wspomniano 158 osób¹⁴¹. Poza tymi ośrodkami bazylianie w XVII–XVIII w. w mniejszych liczbach studiowali również na innych uczelniach na poziomie akademickim: w Kolegium Rozkrzewiania Wiary – 52¹⁴², w Kolegium w Pradze – 12¹⁴³, w Kolegium w Trnawie – 2¹⁴⁴, w Kolegium wiedeńskim – 8¹⁴⁵, w Kolegium lwowskim – 3¹⁴⁶, w Kolegium w Grazu – 1¹⁴⁷.

Wileński ośrodek edukacyjny powstał jako ważny element ruchu kontrreformacyjnego w północno-wschodniej Rzeczypospolitej, gdzie jednocześnie odczuwalne były wpływy protestantyzmu oraz prawosławia. Alumnat Papieski w Wilnie był zaś jedną z wielu placówek ustanowionych przez papieża w Europie, których celem było przywrócenie Kościołowi katolickiemu utraconych pozycji w krajach protestanckich. W przypadku placówki wileńskiej przygotowanie młodzieży do zwalczania ruchu reformacyjnego połączono z pracą misyjną wśród prawosławnej

¹³⁷ Tamże, s. 34.

¹³⁸ Tamże, s. 35.

¹³⁹ D. Błażejovskyj, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 84–88.

¹⁴⁰ Tamże, s. 117–120.

¹⁴¹ P. Bardovskyi, *Bazylianie wśród studentów braniewskich...*, s. 135.

¹⁴² D. Błażejovskyj, *Byzantine Kyivan rite students...*, s. 121–124.

¹⁴³ Tamże, s. 160.

¹⁴⁴ Tamże, s. 159.

¹⁴⁵ Tamże, s. 120.

¹⁴⁶ Tamże, s. 107–109.

¹⁴⁷ Tamże, s. 81.

ludności Europy Wschodniej. Realizacja tego celu pokrywała się z potrzebami Kościoła unickiego, który na początku XVII w. potrzebował dobrze wykształconego duchowieństwa. Mogli je zapewnić bazylianie wyedukowani według wzorców zachodnich.

Za sprawą metropolity Rutskiego zarówno w wspólnocie Cerkwi unickiej, jak i w zakonie bazylianów rozpoczęły się zmiany, które znacząco wpłynęły na rozwój szkolnictwa. Zakładano szkoły dla świeckich i duchowieństwa, co miało spowodować podniesienie poziomu edukacji i moralności duchownych oraz utrwalić fundamenty reformowanych struktur Kościoła unickiego, który wydawał się być poważnie zagrożony. Ludność prawosławna sprzeciwiała się unii, niektórzy katolicy postrzegali istnienie społeczności katolickiej obrządku greckiego jako formę przejściową do rytu łacińskiego, rosło także znaczenie protestantów, mających na przełomie XVI i XVII w. znaczące pozycje wśród elit Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sytuacja wymagała, aby na czele Kościoła unickiego stanęli wykształceni, zdolni sprostać tym wyzwaniom hierarchowie. Z tego właśnie powodu bazylianów, z których wywodziła się większość hierarchii unickiej, zaczęto wysyłać na studia do kolegiów i alumnatów w kraju oraz zagranicą.

Alumnat Wileński znajdował się blisko terenów, na których pozycje Kościoła unickiego były silne. Ważny wpływ na delegowanie bazylianów do Wilna miało również finansowanie studiów zakonników ze środków przekazywanych przez Stolicę Apostolską. Dodatkowym atutem tej uczelni było jej ukierunkowanie na potrzeby ludności ruskiej. Tamtejsze seminarium ukończyło 155 bazylianów, co daje 15% ogółu (1037) absolwentów tej placówki oraz 28% (551) bazylianów wysyłanych na studia do alumnatów i kolegiów papieskich w okresie 1609-1798. Z tej liczby dwóch objęło godność zwierzchnika Kościoła unickiego – metropolity kijowskiego, a 8 otrzymało sakrę biskupią. Liczby te potwierdzają ważną rolę, którą Alumnat Papieski w Wilnie pełnił w systemie kształcenia duchowieństwa bazylikańskiego.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Printed Sources:

- Miscellanea in honorem cardinalis Isidori (1464–1963)*, ed. I. Nazarko, Romae 1963.
Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953), vol. 1: 1075-1700, coll. P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1953.
Epistolae metropolitaram Kioviensium catholicorum: Cypriani Zochovskyyj, Leonis Slubicz Zalenskyj, Georgii Vynnyckyyj: (1674–1713), coll. P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1958.
Epistolae metropolitaram Kioviensium Catholicorum: Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckyyj, Floriani Hrebnyckyyj, 1714–1762, coll. P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1959.
Epistole Josephi Velamin Rutskyyj Metropolitae Kioviensis Catholici (1613–1637), coll. R.P. Theodosius, T. Haluščynskyj, P. Athanasius, G. Welykyj, Romae 1956.

Studies:

- Achremczyk S., *Warmia*, Olsztyn 2000.
 Balik B.Ĺ., «Katafal'k černeckij Vasilian XVII-XVIII st.: (rukopisna zbirka žyttěpisiv Vasilian),

- in: *CCCL anno a martyrio s. Iosaphat vertente, Romae* 1973.
- Bardovskyi P., *Bazylianie wśród studentów braniewskich w XVII-XVIII wieku*, „*Studia Elbląskie*”, t. 22, 2021, pp. 127-160.
- Bieńkowski L., *Lubieniecki (Rudnicki-Lubieniecki) Teodozy h. Sas*, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, pp. 608-609.
- Błażejovskij D., *Byzantine Kyivan rite students in pontifical colleges, and in seminaries, universities and institutes of central and western Europe (1576-1983)*, Rome 1984.
- Błażejovskij D., *Hierarchy of the Kyivan Church (861-1990)*, Romae 1990.
- Błażejovskij D., *Ukrainian and Armenian pontifical seminaries of Lviv (1665-1784)*, Rome 1975.
- Drogobic'kij Ā. Ī., *Struktura ta kul'turno-osvĭtnā diāl'nist' Činu Sv. Vasiliā Velikogo: (kĭnec' XVI-XVIII st.)*, „*Naukovĭ pracĭ Kam'ānec'-Podil's'kogo deržavnogo universitetu. Īstoričnĭ nauki*”, t. 12, 2004, pp. 108-113.
- Gil A., *Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005.
- Gil A., Skočilās Ī., *Volodimirs'ko-Berestejs'ka ĕparhiā XI-XVIII stolit': ĭstoričnĭ narisi*, L'viv 2013.
- Grickevičius A., *The Seminary of Gregory XIII in Vilnius (1583-1655)*, „*Lithuanian Historical Studies*”, vol. 2, issue 1, 1997, pp. 72-96.
- Grickevičius A., *Vilniškė popiežiškoji seminarija 1583-1655 metais: (iš Lietuvos religinio ugdymo istorijos): monografija*, Vilnius 2008.
- Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych*, t. 7, 10, ed. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1844-1845.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525-1821*, cz. 1, Olsztyn 2000.
- Kulakovs'kij P., *Volināni u strukturĭ unijnoĭ cerkvi na zemlāh Velikogo knāzĭvstva Litovs'kogo: (kĭnec' XVI-perša polovina XVII st.)*, „*Ukraina Lithuania*”, t. 4, 2017, pp. 171-188.
- Litwin H., *Katalog alumnów Seminarium papieskiego w Wilnie 1582-1798*, cz. 1: *Wstęp, wykaz skrótów, spis źródeł, katalog alumnów 1-500*, „*Przegląd Wschodni*”, t. 8, 2002, z. 4, pp. 925-976.
- Litwin H., *Katalog alumnów Seminarium papieskiego w Wilnie 1582-1798*, cz. 2: *Katalog alumnów 501-1037, „Przegląd Wschodni”*, t. 9, 2004, z. 2, pp. 301-377.
- Lorens B., *Bazylianie i ich rola w Kościele unickim w XVII i XVIII wieku*, in: *Tyż z nami związał się przez Chrzt. 1050. rocznica Chrztu Polski: Podkarpacie 2016*, eds. S. Nabywaniec, A. Pęziół, Rzeszów 2016, pp. 449-463.
- Lühr G., *Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798*, Braunsberg 1925.
- Luznic'kij G., *Ukrāins'ka cerva miž shodom ta zahodom: naris ĭstorĭi ukrāins'koĭ cerkvi*, Filadel'fiā 1954.
- Matus I., *Dyskurs wokół konwersji unitów na północnym Podlasiu w latach 20. i 30. XIX wieku*, „*Acta Neophilologica*”, t. 17, 2015, nr 2, pp. 141-156.
- Nazarko Ī.Ī., *Kiĭvs'ki ĭ galic'ki mitropoliti. Biografičnĭ narisi (1590-1960)*, Toronto 1962.
- Osadczy W., *Unia triplex: unia brzeska w tradycji polskiej, rosyjskiej i ukraińskiej*, Radzymin-Warszawa 2019.
- Petrovič V., *Rol' mecenatĭv u kul'turno-osvĭtn'omu rozvitku mišta Volodimira XVI-XVIII st.*, „*Ostroz'kij kraĕznavčĭj zbirnik*”, vip. 4, 2010, pp. 88-93.
- Pidlypczak-Majerowicz M., *Bazylianie w Koronie i na Litwie: szkoły i książki w działalności zakonu*, Warszawa-Wrocław 1986.
- Pidručnij P. V., *Vasiliāns'kij Čin vĭd Berestejs'kogo Z'ĕdnannā (1596) do 1743 roku*, in: *Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988-1988*, Romae 1988, pp. 92-182.
- Piechnik L., *Jezuici Prowincji Polskiej wobec projektu Ratio Studiorum w 1586 roku*, „*Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki*”, r. 9, 2000, nr 1, z. 17, pp. 7-19.

- Piechnik L., *Seminaria diecezjalne w Polsce prowadzone przez jezuitów od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2001.
- Popłatek J., *Alumnat papieski w Wilnie*, Wilno 1928.
- Popłatek J., *Powstanie seminarjum papieskiego w Wilnie*, Wilno 1930.
- Popłatek J., *Zarys dziejów Seminarjum Papieskiego w Wilnie 1585–1773*, cz. 2, Wilno 1930.
- Quirini-Popławska D., *O. Antonio Possevino w podróży w latach 1581–1583. Pomiędzy Italią, Polską a Moskwą*, in: *Antonio Possevino SJ (1533–1611): życie i dzieło na tle epoki*, ed. D. Quirini-Popławska, Kraków 2012, pp. 237–268.
- Schmidt P., *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker: zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552–1914)*, Tübingen 1984.
- Seminarium papieskie*, in: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, ed. L. Grzebień, Kraków 2004, p. 611.
- Smółucha J., *Uwagi na temat kwestii tureckiej w działalności dyplomatycznej i naukowej ojca Antonia Possevina*, in: *Antonio Possevino SJ (1533–1611): życie i dzieło na tle epoki*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 2012, pp. 549–566.
- Szorc A., *Dzieje diecezji warmińskiej (1243–1991)*, Olsztyn 1991.
- Śliwa T., *Problem zmiany obrządku w Rzeczypospolitej w początkach XVII w. oraz postawa wobec niego łacińskiego biskupa przemyskiego Antoniego Gołaszewskiego (1786–1824)*, in: *Unia Brzeska i jej konsekwencje w 420 rocznicę synodu unijnego*, eds. A. Krochmal, A. Nowak, Przemysł 2017, pp. 137–150.
- Uruski S., *Rodzina: herbarz szlachty polskiej*, t. 4–5, 13, Warszawa 1907–1908, 1916.
- Wereda D., *Biskupi unickiej metropolii kijowskiej w XVIII wieku*, Siedlce–Lublin 2013.
- Wyczawski H.E., *Cerkiew wschodnia na terytorium (archi)diecezji wileńskiej*, „*Studia Teologiczne*”, t. 5/6, 1987/1988, pp. 233–292.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 1: *Walka z różnowierstwem 1555–1608*, cz. 1: 1555–1586, Lwów 1900.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 4: *Dzieje 153 kolegiów i domów Jezuitów w Polsce*, cz. 1: *Kolegia i domy założone za królów Zygmunta Augusta i Stefana Batorego 1564–1588*, Kraków 1905.
- Zielecka-Mikołajczyk W., *Gdzie Wschód spotkał się z Zachodem. Dzieje i organizacja unickiej diecezji przemysko-samborskiej w latach 1596–1772*, Toruń 2021.
- Zielonka R., *Losy studentów Alumnatu Papieskiego w Braniewie w XVI i XVII wieku*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*”, 2017, nr 3, pp. 409–444.

Netography:

- Council of Trent, https://www.intratext.com/IXT/ENG0432/_P27.HTM
- Feci S., Bortolotti L., *Benedetto Giustiniani*, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 57, Roma 2001 - https://www.academia.edu/35109077/GMELIN_Wilhelm_Friedrich_in_Dizionario_Biografico_degli_Italiani_Volume_57_2001_
- Михайловський В.М., *Роксолани*, <http://www.history.org.ua/?termin=Roksolany>

